

УДК 342.82

ВАРІАТИВНІСТЬ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ ТА ПРАКТИКА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Шеверєва В.Є., Сабадаш І.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У даній статті надано доктринальний аналіз виборчих систем, що використовуються у різноманітних країнах світу. Особлива увага звертається на практику їх застосування. Досліджено конфігурації маловідомих виборчих систем, які не відносяться до «класичних». Розглянуті рекомендації стосовно вибору виборчої системи, надані авторитетними міжнародними організаціями. Отримані результати використані для формування конкретних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення існуючої виборчої системи України та практики її функціонування.

Ключові слова: виборча система, мажоритарні системи, пропорційні системи, змішані системи, виборча квота.

Постановка проблеми. Поняття «виборча система» є центральним у виборчому праві, адже саме через виборчу систему відбувається трансформація відданих під час виборів голосів за певного кандидата чи партію в місця у виборчих органах. Завдяки виборам громадяни стають творцями держави, беруть участь у формуванні та функціонуванні органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Якщо цього немає або це відбувається нелегітимно, тоді ми є свідками лише «імітації конституційного ладу».

На даному етапі розвитку суспільства виборча система є важливим чинником впливу на соціально-політичне життя кожної країни та світової спільноти в цілому. Це можна продемонструвати на наступному прикладі: у Великій Британії вибори до нижньої палати парламенту відбуваються за мажоритарною системою відносної більшості. Якщо дану систему замінити на пропорційну систему, то, враховуючи той факт, що участь у формуванні уряду завжди бере партія, яка набрала 41-43% голосів виборців, структура уряду могла б бути іншою. Наприклад, у 2001 р. лейбористи, які набрали 41% голосів, повинні були б створювати коаліційний уряд з ліберал-демократами або спробувати самостійно сформувати уряд з меншості. За будь-якого варіанту, прем'єр-міністр Тоні Блер не зміг би так легко відправити британські війська до Іраку у 2003 р. [1, р. 4].

Враховуючи той факт, що виборча система України до 1985 р. була повністю піддана впливу політичної та ідеологічної доктрин, можна зробити висновок, що ті недоліки, які в ній зустрічаються на сучасному етапі її функціонування, зумовлені, зокрема, практикою проведення виборів до вказаного часу. Не зупиняючись на конкретизації цих недоліків, автори даної роботи звертають увагу на той факт, що станом на сьогоднішній день в Україні існує велика кількість порівняльних досліджень виборчих систем, проте більшість з них або взагалі не містять рекомендацій щодо вдосконалення сучасної виборчої системи України, або запропоновані зміни, на думку авторів даної роботи, не відповідають сучасним тенденціям нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцент кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка Ю.Р. Шведа у своєму науково-навчальному виданні «Вибори та виборчі системи. Європейські

стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні» надає ґрунтовний аналіз політичних виборів, виборчої демократії, принципів демократичних виборів, виборчого процесу та виборчих систем і практики їх функціонування у зарубіжних країнах, зазначаючи конкретні кількісні показники. Дана робота є комплексним дослідженням у площині виборчого права, проте незважаючи на її теоретичну цінність, вона не містить конкретних пропозицій щодо реформування виборчої системи України.

Необхідно також звернути увагу на монографію Ю.Б. Ключковського «Виборчі системи та українське виборче законодавство», в якій також надається порівняльний аналіз виборчих систем різних країн світу, аналізується досвід використання виборчих систем в Україні у період її незалежності. Практична користь даної роботи полягає в тому, що автор, керуючись результатами своїх досліджень, а також рекомендаціями авторитетних міжнародних організацій, таких як Венеціанська Комісія, пропонує свої шляхи удосконалення сучасної виборчої системи України, розглядає пропозиції окремих народних депутатів України та висловлює свою позицію щодо них.

Вивченням даної теми займалася велика кількість вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: С. Авак'ян, М. Баглай, Ф. Веніславський, А. Георгіца, Д. Енніс, Ж.-П. Жакс, В. Ізраєлян, М. Козюбра, В. Комаров, Ю. Ключковський, О. Крем'янська, Д. Кривоженко, О. Марцеляк, О. Орлов, М. Ставнійчук, О. Тодика, О. Чуб, В. Шаповал, А. Яковлев та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наразі необхідність дослідження виборчих систем зарубіжних країн, їх особливостей та практики функціонування, а також використання результатів такої роботи для формування конкретних пропозицій щодо удосконалення сучасної виборчої системи України є очевидною.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження різноманітних видів виборчих систем зарубіжних країн та їх використання на практиці, рекомендацій міжнародних організацій і формування конкретних пропозицій щодо реформування сучасної виборчої системи України.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи літературу з виборчого права можна зробити висновок, що кількість видів виборчої системи

є значною, проте найпоширенішою є думка про існування трьох основних, а саме: мажоритарної, пропорційної та змішаної. Усі інші види є лише різновидами трьох вищезазначених. Такої ж думки дотримується В. Шаповал, який стверджує, що «існує три основні різновиди виборчих систем – мажоритарна, пропорційна і змішана, – і кожна з них є багатоваріантною» [2, с. 322]. Слід зазначити, що деякі вчені виділяють виборчі системи, які не підпадають під жодну з трьох основних. Прикладом такої системи є система єдиного перехідного голосу, яка використовується в Індії.

Вид виборчої системи являє собою визначену законодавством певну модель формування колегіальних представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яка ґрунтується передусім на такій ознаці, як голосування виборців за партійний список (у тому числі конкретних кандидатів із цього списку) чи просто за окремих претендентів [3, с. 43]. Надалі розглядаються основні види виборчих систем та їх різновиди.

Мажоритарні системи. Найрозповсюдженішою виборчою системою є саме мажоритарна система (з франц. *majorite* – більшість). Дана система є безальтернативною при обранні однієї посадової особи (президента, губернатора та ін.). Коли її використовують для обрання колегіального органу влади, наприклад парламенту, зазвичай створюються одномандатні виборчі округи.

У країнах, що мають давні демократичні традиції, політичне життя давно монополізоване політичними партіями, представники яких в основному балотуються на виборах і потім утворюють у парламенті або в іншому представницькому органі відповідні партійні фракції, що діють організовано, тому найефективніше дана система працює у двопартійній системі, адже дає можливість сформуванню стійкого уряду, який спирається на однопартійну більшість. У тих країнах, де партійна система перебуває на стадії становлення, а виникаючі політичні партії великого авторитету у суспільстві не мають, вибори за мажоритарною системою створюють слабоорганізовану палату. Більше шансів бути обраними мають кандидати, які вміють красномовно розмовляти з електоратом та запалювати громадськість привабливими лозунгами, не демонструючи при цьому належного рівня ефективності у процесі законотворення [4, с. 95].

До виду мажоритарних виборчих систем відносять системи, у яких переможцем стає кандидат, який за результатами отримав більшість голосів. Залежно від того, яку кількість голосів необхідно отримати для перемоги, виділяють мажоритарну систему відносної, абсолютної та кваліфікованої більшості.

Мажоритарна система відносної більшості є найпоширенішим різновидом, за якої обраним вважається кандидат, який отримав більше голосів, ніж будь-хто з інших кандидатів. Як зазначає Ю. Ключковський, її суть добре виражена англійською фразою, що часто використовується як її назва в англійській літературі: «first past the post» («перший отримує посаду») [5, с. 42].

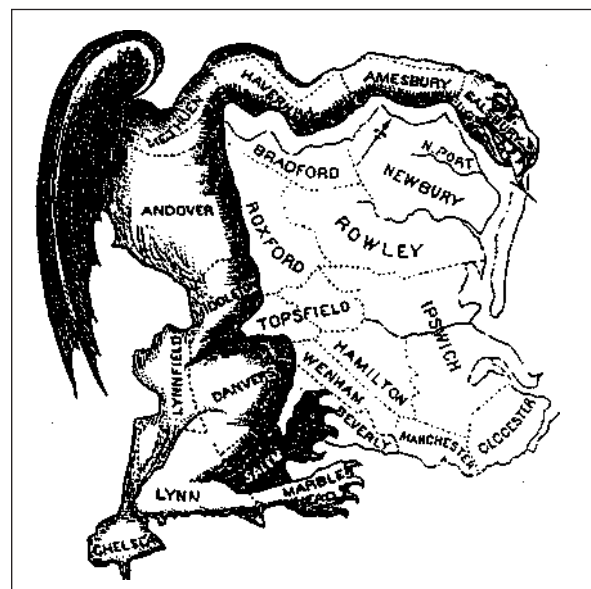
За даної виборчої системи діє загальне правило: чим більше кандидатів балотуються на одне місце, тим менше голосів потрібно для обрання.

Якщо кандидатів більше 20, то обраним може бути кандидат, за якого проголосувало 10 і менше відсотків виборців. Підтверджує дію вищезазначеного правила відсутність у законодавстві країн, що використовують дану систему, закріплення обов'язковості голосування та встановленої мінімальної кількості поданих голосів, за яких вибори будуть визнані дійсними. У Великій Британії, наприклад, якщо у виборчому окрузі висунутий один кандидат, то він вже вважається обраним без голосування, адже він може проголосувати за себе.

До головних недоліків цієї системи відносять варіант, за якого партія може отримати більшість у представницькому органі, не маючи її у масштабах країни. Як приклад: вибори до парламенту Великобританії у 1992 р., коли консервативна партія отримала 51% місць з 42% набраних голосів.

До однієї з проблем цієї виборчої системи відносять також проблему дотримання рівної кількості виборців у виборчих округах. Для її врегулювання на рівні законодавства встановлюється максимально допустимий рівень співрозмірності чисельності виборців між виборчими округами, як правило, у відсотках. На момент останнього використання даної системи в Україні такий рівень де-факто дорівнював 20% [6], а у ФРН на сьогоднішній день даний показник становить 25%.

Вплинути на результати виборів за даної виборчої системи можна також шляхом утворення виборчих округів з урахуванням електоральних настроїв, тобто «нарізки округів». Основоположником цього маніпулятивного методу є екс-губернатор штату Массачусетс Елбрідж Джері, який у 1812 р. задля забезпечення перемоги Республіканської партії об'єднав у один виборчий округ адміністративні райони, які огинали Північ штату. Таким чином він хотів віддати перемогу в одному окрузі, аби здобути перемогу в інших округах. Новостворений округ був схожий на саламандру, а у пресі народився термін «Джері-мандра» (мал. 1), що позначав несправедливу нарізку округів. З тих пір несправедлива нарізка округів серед політологів називається «джері-мендерінг».

Мал. 1

Мажоритарна система абсолютної більшості полягає в тому, що кандидату для обрання необхідно отримати більше половини голосів від кількості тих, хто проголосував або від суми голосів, що визнані дійсними. З цього приводу ПАРЄ зазначає, що прохідний бар'єр у демократичних державах прийнято вимірювати у відсотках «дійсних» голосів виборців, а не у відсотках голосів виборців, які взяли участь у голосуванні [7, п. 118]. Якщо кандидат не отримав абсолютної більшості, то проводиться другий тур за принципом відносної більшості. Проте можливий інший варіант при так званому «альтернативному голосуванні», коли виборець голосує не за одного кандидата, а за декількох, проставляючи цифри навпроти їх прізвищ. Цифра 1 означає, що певний кандидат є найбажанішим, наступні цифри розташовуються за градацією на випадок обрання найбажанішого кандидата. При такому підході існують певні особливості при підрахованні голосів, але його беззаперечною перевагою є відсутність другого туру.

Необхідно звернути увагу на те, що за даного різновиду мажоритарної виборчої системи ступінь легітимності обраного кандидата є вищим, ніж за мажоритарної системи відносної більшості.

Суть мажоритарної системи кваліфікованої більшості полягає в тому, що у виборчому окрузі перемагає кандидат, який отримав підтримку встановленої у законі кваліфікованої більшості (яка перевищує 50%) голосів виборців. Дана система не є популярною через загрозу нерезультативних виборів.

Незважаючи на наявність недоліків у кожному з різновидів мажоритарної системи, вона має певні беззаперечні переваги, до яких відносять: більш тісний зв'язок депутата з територією, від якої він обраний, взаємозв'язок загальнодержавних проблем з місцевими та персональна відповідальність кандидата перед виборцями [9, с. 165].

Пропорційні системи. Даний вид виборчих систем створювався на протидію мажоритарній, з метою компенсації її недоліків. Її сутність полягає в тому, що кожна партія у парламенті або іншому представницькому органі отримує кількість мандатів, що є пропорційною кількості голосів, поданих за її кандидатів на виборах.

Вирізняють пропорційні системи з закритими та відкритими списками. Пропорційна виборча система з закритими списками полягає в тому, що послідовність розташування кандидатів у партійному списку визначається партією, як правило, її керівництвом. На практиці це призводить до того, що часто мандати отримують особи, які фінансують партію, проте не мають достатньої кваліфікації для роботи у представницькому органі. Усупереч цьому аргументу можна навести інший, не менш суттєвий, він полягає в тому, що за закритих списків керівництво партії може провести не лише чудових ораторів, а й невідомих широкому загалу осіб, котрі є професіоналами у різних сферах і здатні компетентно виконувати повноваження парламентарів. До її недоліків також можна віднести недостатній зв'язок обраних депутатів з виборцями, що може призвести до відірваності парламенту від суспільства [4, с. 97]. Необхідно звернути увагу на те, що такий різновид пропорційної виборчої системи є демократичним, адже

презюмується, що виборець ознайомлений з кандидатурами, які містяться у списку. Беззаперечним є той факт, що така виборча система посилює роль партійного керівництва, тим паче, якщо в законодавстві закріплений квазіімперативний мандат, за якого депутат може втратити свій мандат за рішенням партії.

Суть пропорційної виборчої системи з відкритими списками полягає в тому, що місце кандидата у списку залежить від кількості отриманих ним голосів, тобто виборець, голосуючи за партію, одночасно позначає в партійному списку кандидата, якому він віддає перевагу. У науковій літературі таке голосування інколи називається преференційним. Дана система може застосовуватися не лише у загальнодержавному, а й у багатомандатних округах. У багатомандатних округах кількість мандатів від округу залежала б від кількості населення відповідного округу. Якщо у партійному списку у такому окрузі буде 7-10 прізвищ, до того ж це будуть особи, які проживають у даному окрузі, як це прийнято в багатьох країнах світу, тоді виборець, голосуючи за партійний список, міг би зазначити в ньому тих осіб, яких він бажав би бачити у парламенті та з діяльністю яких він ознайомлений. Безумовно, така система дещо ускладнює підрахунок голосів, а також покладає на державу обов'язок регулярно проводити перепис населення країни, наприклад, як у США, де кожні 10 років проводять перепис населення, від результатів якого залежить кількість мандатів кожного штату на виборах депутатів у Палату представників. До її переваг відноситься надання можливості виборцю сумістити вибір з особистими симпатіями до того чи іншого кандидата у депутати. Безумовною перевагою даного механізму також є те, що у парламенті були б збалансовано представлені усі регіони країни з їх специфічними проблемами. Водночас такий механізм ускладнював би можливість «купівлі-продажу» партійних місць у парламенті.

Застосування преференційного голосування у загальнодержавному окрузі дозволить кандидату, який розташований у кінці партійного списку, але отримав преференції від більшості виборців, які проголосували за список цієї партії, отримати мандат у першочерговому порядку, а певний кандидат, що при складанні списку був розташований у зоні, що гарантувала йому мандат, не отримає його.

З першого погляду даний інститут реально сприяє захисту демократії. Проте досвід Італії, яка у 1993 р. скасувала відповідне право виборців, які тепер можуть висловити не більше однієї преференції, заперечує таку думку. Зловживання даним інститутом може полягати в тому, що певні конкуруючі партії, які не розраховували на обрання власних кандидатів, можуть підтримати партію-супротивника, але за допомогою преференційного голосування відібрати мандати у її лідерів на користь рядових парламентарів [4, с. 101]. Таким чином, фракція та партія залишаться без найважливіших членів партії, що, безумовно, негативно вплине на її діяльність у представницькому органі.

До недоліків такої системи також відносять складність її практичної реалізації, адже надан-

ня преференцій кожному кандидату у списку партії потребує їх наявності у бюлетені, який у даному випадку буде мати значну довжину, що ускладнить порядок його заповнення. Так, у Бельгії в окрузі Брюсселя на виборах початку 1990-х років паперовий бюлетень мав розмір квадратного метра [10, с. 78].

Ж.-П. Жакке разом з преференційним голосуванням виділяв також панаширування – інститут, що дозволяє виборцю створювати власний список кандидатів, комбінуючи прізвища кандидатів із декількох представлених списків [10, с. 81]. Проте реалізація такого механізму на практиці є занадто складною.

Оскільки головною метою пропорційної системи є найповніше відображення інтересів усіх соціальних верств, то у виборах братиме участь велика кількість партій. Для запобігання роздробленості парламенту на велику кількість фракцій, вживається такий спеціальний захід як виборчий бар'єр. Існує два різновиди такого механізму, а саме природний та легальний. Природний бар'єр – це відсоток голосів, необхідних для отримання одного місця на рівні округу, і в основному він залежить від середніх розмірів округу (середня кількість членів законодавчого органу, що обираються в окрузі). Легальний бар'єр – встановлений нормою закону відсоток голосів виборців, необхідний для допуску партії (списку кандидатів) до участі у розподілі мандатів. Такий бар'єр може встановлюватися на рівні округу або держави. Лише після подолання виборчого бар'єру партії допускаються до розподілу місць у представницькому органі [5, с. 65].

Слід звернути увагу на той факт, що голови, отримані партіями, які не подолали виборчий бар'єр, розподіляються між тими партіями, які його подолали. Складається дещо абсурдна ситуація, коли голоси політичних формувань одного спрямування переходять до партій з протилежною ідеологією.

Отже, виборчий бар'єр, вирішуючи проблему партійної структурованості парламенту, створює нову проблему: нехтування волевиявленням певної кількості громадян. У даному випадку вирішується протиріччя між справедливістю та доцільністю. Хоча справедливість чисто пропорційної системи є дискусійною. На думку О. Тодики, обмежувальний бар'єр порушує принцип рівності партій. Вона пропонує не використовувати його, натомість запровадити механізм очищення партійної системи держави від партій, які не беруть участь у розподілі мандатів у найвищій представницький орган [11, с. 60].

У разі подолання партією виборчого бар'єру, вона допускається до розподілу мандатів. Такий розподіл здійснюється за допомогою виборчої квоти, тобто кількості голосів, необхідної для обрання одного депутата. Потім кількість голосів, отриманих кожною партією, що пододала виборчий бар'єр, ділиться на дану квоту. Отримане число дорівнює кількості мандатів, які отримує партія.

Способи визначення виборчої квоти є окремих об'єктом наукових досліджень. Наведемо деякі з них:

1. Квота Хейра.

Визначається шляхом поділу загальної кількості поданих голосів виборців на кількість ман-

датів. Наприклад: існує 9 мандатів і 5 партій (А, Б, В, Г, І), які набрали наступну кількість голосів:

А – 60
Б – 85
В – 35
Г – 95
І – 75

Всього подано 350 голосів. Квота Хейра: $Q = 350 : 9 = 38,8$. Результати партії будуть такими:
А – 60 : 38,8 = 1 мандат і в залишку 21,2 голоси
Б – 85 : 38,8 = 2 мандати і в залишку 7,4 голоси
В – 35 : 38,8 = 0 мандатів і в залишку 35 голосів
Г – 95 : 38,8 = 2 мандати і в залишку 17,4 голоси
І – 75 : 38,8 = 1 мандат і в залишку 36,2 голоси

Розподілено 6 мандатів з 9. Залишок – 3 мандати може бути розподілений різними методами. Ним може бути метод найбільшого залишку, який використовується у виборах до Верховної Ради України. У вищевказаному прикладі залишок переходить до партій Г, В та А. Результат: А – 2 мандати, Б – 2 мандати, В – 1 мандат, Г – 2 мандати, І – 2 мандати. Таким чином, партія А отримала 2 мандати на 60 голосів, а партія Г – на 95. Такий метод використовується виборчою системою ФРН у виборах до Бундестагу та ландтагів та РФ у виборах до Державної Думи.

Інший метод – найбільшого середнього – полягає в тому, що кількість отриманих партією голосів ділиться на число отриманих нею мандатів плюс один (даний метод застосовується у Бразилії, Беніні і Тунісі), а нерозподілені мандати передаються партіям з найбільшим середнім. У вищевказаному прикладі були б такі результати:

А – 60 : (1+1) = 30
Б – 85 : (2+1) = 28,3
В – 35 : (0+1) = 35
Г – 95 : (2+1) = 31,6
І – 75 : (1+1) = 37,5

Результати були б такими: А – 1 мандат, Б – 2 мандати, В – 1 мандат, Г – 3 мандати, І – 2 мандати. Таким чином, партія А має один мандат на 60 голосів, а партія В – на 35.

2. Спосіб покращення квот.

Покращення досягається шляхом збільшення знаменника. В Італії застосовувалась наступна квота: $Q = x : (y+2)$, де x – загальна кількість поданих голосів, а y – кількість мандатів. У вищевказаному прикладі розрахунки проводились би наступним чином: $Q = 350 : (9+2) = 31,8$ і мандати розподілились би так:

А – 60 : 31,8 = 1 мандат і залишок 28,2
Б – 85 : 31,8 = 2 мандати і залишок 21,4
В – 35 : 31,8 = 1 мандат і залишок 3,2
Г – 95 : 31,8 = 2 мандати і залишок 31,4
І – 75 : 31,8 = 2 мандати і залишок 11,4

При даному способі нерозподіленим залишається лише один мандат, який і за методом найбільшого залишку, і за методом найбільшого середнього отримує партія Г.

3. Квота Друпа.

Квота визначається за формулою $Q = [x : (y + 2)] + 1 = [350 : (9+2) + 1] = 32,8$. Результати розподілу мандатів не будуть відрізнятися від попередніх.

Існує думка про те, що в умовах багатопартійності у країнах зі старими демократичними традиціями ця система є досконалішою та точніше дозволяє відобразити у складі органу, що оби-

рається, політичне обличчя країни, тобто дійсне співвідношення сил між партіями.

Змішані системи. Змішані виборчі системи слід розглядати як складні системи, їх основна ідея – поєднати переваги простих виборчих систем (певних видів мажоритарної та пропорційної), намагаючись взаємно компенсувати їх недоліки. Змішана система може розподілятися на певні різновиди залежно від ступеня інтегрованості її складових частин:

1. Пропорційна складова може використовуватися для компенсації диспропорційності мажоритарної складової. Така система, де пропорційна і мажоритарна інтегровані між собою традиційно застосовується у Німеччині.

2. Система «паралельного змішування», яка передбачає застосування двох не зв'язаних між собою (фактично механічно поєднаних) виборчих систем – мажоритарної (як правило, відносної більшості) та пропорційної – для обрання двох частин одного і того ж представницького органу [4, с. 88].

Змішаний вид виборчої системи у європейській правовій доктрині розглядається як інституційні аномалії, характерні для нижчої політичної цивілізації [12, с. 88].

До її беззаперечних переваг відноситься можливість виявити як реальний вплив політичної партії, так і популярність окремих кандидатів, що вкрай важливо для суспільства, де політика все ще має не стільки інституційний, скільки персоналізований характер [9, с. 166].

На початку даної роботи було зазначено, що деякі вчені виділяють виборчі системи, які не підпадають під жодну з трьох основних. До таких відносяться напівпропорційна система та система єдиного перехідного голосу.

Напівпропорційна система заснована на мажоритарному принципі, тобто на необхідності отримання більшості голосів для обрання, і надає певні можливості для представництва і меншості виборців. Таку можливість забезпечує обмежений вотум, суть якого полягає в тому, що виборець голосує не за всю кількість кандидатів, яка дорівнює кількості мандатів від відповідного округу, а за меншу кількість. Цей підхід вимагає точних розрахунків від партій при висуванні кандидатів. Якщо у виборчому окрузі партія висуне забагато кандидатів, то голоси її електорату можуть «розпилитися» між ними і жодного не буде обрано або, навпаки, висунути меншу кількість кандидатів, ніж цього дозволяє рівень підтримки електорату, та втратити невикористані голоси.

Той факт, що виборець, який належить до більшості, може впливати голосуванням на вибір не всіх депутатів від виборчого округу, створює можливості для меншості провести хоча б одного кандидата.

Прикладом слугує порядок обрання частини сенаторів у Іспанії. Від однієї провінції (округу) може бути обрано чотирьох сенаторів, проте виборець голосує не більше ніж за трьох кандидатів. Обраними вважаються чотири кандидати, що отримали більшість голосів [4, с. 102].

Ще одним різновидом даної системи виступає кумулятивний вотум, який застосовується на виборах до органів місцевого самоврядування у Баварії та деяких інших землях Німеччини. Він надає виборцю три голоси, що є меншим ніж

кількість мандатів від цього виборчого округу. Виборець може віддати всі три голоси одному кандидату, або два одному, а один іншому, або по одному голосу кожному кандидату. Система є ефективною на невеликих територіях, де виборці знають своїх кандидатів [4, с. 102].

Система єдиного перехідного голосу вважається найсправедливішою, проте має технічні складності при підрахунку результатів. Одразу слід зазначити, що у науковій літературі слушно підкреслюється недолік такої виборчої системи: ускладнення підрахунку голосів інколи тягне за собою створення певних перепон для контролю за цією операцією і, відповідно, – зниження довіри суспільства до отриманих результатів.

Суть даної системи полягає в тому, що кожна партія може висунути таку кількість кандидатів, яку вважає за необхідне, самовисунувці також допускаються. Виборець діє як при інституті преференційного голосування, проставляючи у вигляді преференцій навпроти прізвищ кандидатів цифри від одного (біля найбажанішого кандидата) за градацією. Після встановлення загальної кількості поданих голосів або дійсних бюлетенів визначається виборча квота. Потім бюлетені розкладаються по пачках з урахуванням перших преференцій, отриманих певними кандидатами. Кандидати, які отримали передбачену квотою кількість голосів, вважаються обраними. Надлишок голосів (якщо такий існує) передається кандидатам, які не отримали необхідної кількості голосів, у відповідності з нижчими преференціями [4, с. 103].

На прикладі розподіл проводиться наступним чином: кандидат А набрав 2500 голосів, а виборча квота 1500. Надлишок голосів: 1000. З усіх його 2500 бюлетенів у 250 (10%) друга преференція була надана кандидату Б, а у 500 (20%) – кандидату В. В інших бюлетенях друга преференція надана тому, хто набрав необхідну квоту або взагалі нікому не надана. Тому з 1000 зайвих голосів кандидата А 100 (10%) переходять кандидату Б, а 200 (20%) – кандидату В.

Якщо після розподілу надлишків голосів залишаються необрані депутати та вільні мандати, то в першу чергу виключаються кандидати, які отримали найменшу кількість голосів, а їх бюлетені, в яких їм надано першу преференцію, передаються іншим кандидатам у відповідності з другою преференцією.

Така система використовується при обранні верхньої палати індійського Парламенту – Ради штатів. Але голосують там не громадяни, що мають право голосу, а депутати законодавчих зборів штатів. Отже, усі підрахунки здійснюються кваліфікованими особами.

Завершуючи огляд виборчих систем необхідно наголосити на тому, що не існує такого поняття як «найкраща» виборча система, яка може бути запроваджена в усіх країнах світу. У зв'язку з цим Венеціанська Комісія «розглядає кожну ситуацію у її власному контексті та не застосовує жодних універсальних мірок» [13, с. 42].

Висновки і пропозиції. Аналізуючи різноманітні конфігурації виборчих систем та практику їх функціонування у зарубіжних країнах, необхідно звернути увагу на ті аспекти, що можуть бути запозичені для вдосконалення виборчої системи України.

По-перше, у 2010 ПАРЄ у п. 7.1.2 Резолюції №1755 «Функціонування демократичних інституцій в Україні» чітко висловила свої рекомендації щодо запровадження в Україні пропорційної виборчої системи, яка базується на відкритих списках та системі регіональних виборчих округів [8]. Наразі пропорційна система із закріпленням кандидатів за виборчими округами, що здійснюється, на жаль, на розсуд партії, частково запроваджена на місцевих виборах. Незважаючи на це, неможливо не погодитися з думкою Ю. Ключковського, який зазначає, що можливим є існування будь-якої виборчої системи, за умови дотримання демократичних принципів при її функціонуванні, водночас, вона повинна «вписуватися» у загальну систему правового регулювання виборчого права як підгалузі конституційного права. Не менш важливим, на його думку, є її сприйняття суспільством як об'єктивної та справедливої, що певним чином має вплинути на вирішення проблеми виборчої активності [5, с. 121].

По-друге, необхідним є закріплення виду виборчої системи на рівні Конституції України та встановлення особливого порядку її зміни (2/3 від конституційного складу Парламенту). Такий порядок дозволить унеможливити процес зміни виборчої системи ситуативною більшістю у Верховній Раді України та дозволить виключити існуючу у вітчизняному парламенті тенденцію підпорядкування виборчої системи політичним інтересам.

По-третє, у довгостроковій перспективі автори даної роботи пропонують замінити один з елементів існуючої змішаної системи, а саме мажоритарну систему відносної більшості на мажоритарну систему абсолютної більшості з альтернативним голосуванням, за якої виборець голосує не за одного кандидата, а за декількох, проставляючи цифри навпроти їх прізвищ. Цифра 1 означає, що певний кандидат є найбажа-

нішим, наступні цифри розташовуються за градацією на випадок необрання найбажанішого кандидата. Перевагами таких змін будуть: по-перше, вищий ступінь легітимності обраного кандидата, по-друге, виключення у виборах другого туру, що дозволить скоротити тривалість виборчого процесу та, відповідно, видатки з державного бюджету на дані заходи.

По-четверте, аналізуючи наукову літературу з даної тематики, може скластися враження, що головна проблема низької ефективності виборчої системи, зокрема в Україні, полягає лише у недосконалості того чи іншого її виду та невідповідності реаліям суспільства. З точки зору авторів даної роботи, головна проблема низької ефективності будь-якої виборчої системи полягає у сподіваннях на те, що нова система кардинально змінить відносини між суб'єктами виборчого процесу, а також на те, що вона усуне зловживання та інші форми недоброчесної поведінки під час виборів. Безумовно, зміна виборчої системи дозволить вирішити певні проблеми, але ці проблеми є складовою частиною більш масштабних проблем, серед яких можна виділити такі, як низький рівень політичної та правової культури виборців, пасивність громадянського суспільства та неналежна реалізація деяких положень Конституції, зокрема принципу верховенства права. Про існування цих проблем свідчать показники виборчої активності громадян, а також звіти міжнародних спостерігачів. Саме вищезазначені проблеми закладають основу неефективного функціонування виборчої системи, і їх вирішення може покласти край постійним змінам та пошукам «ідеального механізму проведення та визначення результатів виборів».

Перспективою подальших наукових досліджень можуть бути питання, пов'язані з підвищенням рівня довіри громадян до конкретної виборчої системи, впровадження до певної виборчої системи цифрових технологій тощо.

Список літератури:

1. Farrell D.M. Electoral Systems: a comparative introduction [Text] / D.M. Farrell. – Houndmills, New York: Palgrave, 2001. – 241 p.
2. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм [Текст] / В.М. Шаповал. – К.: Юридична фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.
3. Марцеляк О.В. Вибори народних депутатів України: історія, теорія, практика [Текст]: навч. посіб. / О.В. Марцеляк. – Харків: Прометей-Прес, 2008. – 211 с.
4. Иванченко А.В. Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации [Текст] / А.В. Иванченко. – М.: Издательство Норма, 1999. – 692 с.
5. Ключковський Ю.Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство [Текст]: монографія / Ю.Б. Ключковський. – К.: Час Друку, 2011. – 132 с.
6. Про вибори народних депутатів України [Текст]: Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 10–11. – Ст. 73 (зі змінами).
7. Спільний висновок Венеціанської Комісії та ОБСЄ/БДПП № 635/2011 щодо законопроекту «Про вибори народних депутатів України» Європейська Комісія «За демократію через право» (Страсбург, 17 жовтня 2011 р.), прийнятий Радою за демократичні вибори на 38-му засіданні (Венеція, 13 жовтня 2011 р.) та Венеціанською Комісією на 88-ій пленарній сесії (Венеція, 14–15 жовтня 2011 р.) [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_a54.
8. Резолюція № 1755 (2010) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» (Страсбург, 4 жовтня 2010 р.) [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_a19.
9. Чуб О.О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами [Текст]: монографія / О.О. Чуб. – Харків: Одиссей, 2005. – 232 с.
10. Жакке Ж.-П. Конституционное право и политические институты [Текст]: учеб. пособие / Ж.-П. Жакке. – М.: Юрист, 2002. – 363 с.
11. Тодика О.Ю. Вибори до парламентів країн СНД (порівняльно-правовий аспект) [Текст]: монографія / О.Ю. Тодика. – Харків: Факт, 2003 – 149 с.

12. Доповідь про виборчі системи: огляд можливих розв'язків та критерії вибору (CDL-AD(2004)003) [Текст] : ухвалена Венеціанською Комісією на 57 пленарній сесії (Венеція, 12–13 грудня 2003 р.) // Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / За ред. Ю. Ключковського. – Вид. 2-е, випр. і доповн. – К.: Логос, 2009. – С. 84–130.
13. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. [Текст] / за ред. Ю. Ключковського. – Вид. 2-е, випр. і доповн. – К.: Логос, 2009. – 500 с.

Шеверева В.Е., Сабадаш И.В.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ВАРИАТИВНОСТЬ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМ И ПРАКТИКА ИХ ПРИМЕНЕНИЯ: АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Аннотация

В данной статье изложен доктринальный анализ избирательных систем, используемых в различных странах мира. Особое внимание обращается на практику их применения. Исследованы конфигурации малоизвестных избирательных систем, которые не относятся к «классическим». Рассмотрены рекомендации по выбору избирательной системы, предоставленные авторитетными международными организациями. Полученные результаты использованы для формирования конкретных рекомендаций, направленных на усовершенствование существующей избирательной системы Украины и практики ее функционирования.

Ключевые слова: избирательная система, мажоритарные системы, пропорциональные системы, смешанные системы, избирательная квота.

Sheverieva V.E., Sabadash I.V.

Yaroslav Mudryi National Law University

VARIATIVITY OF ELECTORAL SYSTEMS AND PRACTICE OF THEIR FUNCTIONING: ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE

Summary

This article describes the doctrinal analysis of electoral systems that are used in various countries of the world. Particular attention is drawn to the practice of their application. The configurations of little-known electoral systems that are not classified as «classical» are investigated. Recommendations on the choice of the electoral system provided by authoritative international organizations are considered. The results obtained were used to formulate specific recommendations aimed at improving the existing electoral system of Ukraine and the practice of its functioning.

Keywords: electoral system, majority systems, proportional systems, mixed systems, electoral quota.